



20.YÜZYILA GİRERKEN OSMANLI BÜTCELERİ: BİR KARŞILAŞTIRMA



Dr. Ashlan NAKİBOĞLU*

ÖZ

Bütçeler bir ülkenin gelir ve giderlerinin durumunu anlamamıza yardımcı olan belgelerdir. Tanzîmât döneminde ekonominin gelişme gösterdiği değişikliklerini takip etmeye yarayacak istatistik verilerin yetersiz olması sebebiyle Osmanlı ekonomisinde meydana gelen değişimleri takip edebilecek en önemli gösterge olmuştur. Tanzîmât dönemi yöneticileri tarafından başlatılan ve daha sonra II. Abdülhamit ile ittihat ve terakki dönemlerinde de devam edilen reformlar modern bir mali yapının doğmasını sağlamıştır.

Makalede Tanzîmât öncesi Osmanlı İmparatorluğu bütçe tekniği ve özelliklerine değinildikten sonra, Tanzîmât dönemi hazırlanan bütçelerde yer alan gelir ve gider kalemleri tanımlanarak bu bütçe kalemlerinde meydana gelen değişiklikler hakkında bilgi verilecek ve böylece 19.yüzyıl bütçelerinin gelişim seyri izlenerek 20 yüzyıl bütçeleriyle karşılaştırması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe, gümrük, gelir, gider

OTTOMAN BUDGETS IN THE ACCEDING OF THE 20TH CENTURY: A COMPARISON

ABSTRACT

Budgets are documents which helps to understand the revenues and the expenditures of a country.since the statiscal data which are essential to track the economic developments inthe Tanzimat era were insufficient ,these had become the most important indicators to track down the changes in the Ottoman economy. . Reforms that were begun with the leading of the bureucrats of Tanzimat era and followed by Abdulhamit II and the governing political party; ittihat ve terakki, caused to a modern fical system to emerge.

In this article, first the techniques and characteristics of the budget of the Ottoman Empire in the pre-Tanzimat era will be explored and then by defining the tools for expenditures and the revenues which exist in the budgets of the Tanzimat era, the changes occured in these budget tools will be analyzed and last but not least, a comparison with the budgets of the 20th century will be given by tracking the progress of the budgets of 19th century

Key Words: Budget, Customs, revenue, expenditur

* Niğde Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, anakiboglu@nigde.edu.tr

Bu makalenin her aşamasında değerli vakitlerini ayıranak rehberliğini, esirgemeyen, hocamız Prof. Dr. H. Neşe ERİM'e teşekkürü bir borç biliriz.



1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu mali yapısında, Tanzimât öncesi gelir ve gider rakamları bütçe ve rûznâmçelerle ifade edilmiştir. Rûznâmçeler, hazînenin günlük giriş-çıkış ve mahsup işlemlerini, günlük normal seyri içerisinde hiçbir düzenleme yapmadan kaydetmişlerdir. Bütçeler ise, defterdârlıklar temel alınarak düzenlenmişlerdir. Bu dönem bütçeleri “Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin bütçeleriydi (Çakır, 2006: 168)”. Tanzimât öncesine ait Osmanlı İmparatorluğu bütçe hazırlanış tekniğini şöyle özetleyebiliriz.

Bütçe hazırlanış tekniği açısından iki dönem göze çarpar. Birinci dönem 15 ve 16. yüzyıllarda “birbirini izleyen iki nevruz (21 Mart) arasındaki bir güneş yılı” (Tabakoğlu, 1985: 185) dikkate alınarak hazırlanan bütçeler ve ikinci dönem de 17. ve 18. yüzyıllarda, “ay yılı bütçeler (Tabakoğlu, 1985: 181)” olarak hazırlanmıştır.

- Ay ve Güneş yılı esas alınarak hazırlanan ve Klâsik dönem bütçeleri olarak tanımlanan bütçelerde, geleceği yönlendirecek önerilerin yer almadığı,
- Bütçeler bir mali yıl içinde merkezi idârenin yapmış olduğu gelir ve gider gruplarını göstermiştir. Gelir ve giderlerin düzenlenme sisteminde önce gelirler kaydedilmiş ve daha sonra giderler gelirlerden çıkartılarak fazlalıklar belirtilmiştir.
- 16. yüzyıldaki bütçelerde, gelir ve giderlerin düzenlenmesi defterdârlıklara göre hazırlanmışken, 17. yüzyıl sonrası hazırlanan bütçeler maliye kalemlerine göre hazırlanmıştır.
- Bütçeler bürolardan gelen bilgilerin Baş Muhâsebede değerlendirilmesi sonucunda hazırlanmıştır.

Bu özellikleri taşıyan bütçeler Osmanlı İmparatorluğu’nda Klasik dönem bütçeleri olarak tanımlanmışlardır. Klasik dönem bütçeleri genelde bir hesap özeti şeklinde olup, İmparatorluğun gelir ve gider rakamlarını gösteren bütçeler gibi kabul edilmiş ve değişen mali yapıya göre de değişmiştir. İlerleyen dönemlerde, Tanzîmâtla beraber belirlenen prensipler, bu çerçevede hazırlanan nizamnamelerle desteklenerek İmparatorlukta modern anlamda her yıl düzenli olarak bütçeler hazırlanması sürecine girecektir. Makalede Tanzimat dönemi, 19.yy ve 20.yy bütçelerinde gelir ve gider kalemleri, bu kalemlerde meydana gelen değişiklikler hakkında bir karşılaştırma yapılarak bilgi verilecektir. Ele alınan bütçe örneklerindeki gelir ve gider kalemleri ve bunlarda meydana gelen değişiklikler açıklandıktan sonra değerlendirme yapılacaktır.

2. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA 19.YÜZYIL BÜTÇELERİNDE GELİR VE GİDER KALEMLERİ

Bütçeler bir ülkede gelir ve giderlerin durumunu anlamaya yardımcı olan belgelerdir. “Üretim, ticari yapı, milli gelir düzeyi, ekonominin performansındaki gelişme ve değişiklikleri takip etmemize yarayacak istatistiki verilerin yetersiz olduğu Tanzîmât dönemi Osmanlı ekonomisinin devlet gelir ve giderleri, ekonomideki global değişimleri tesbit edebilecek yegane göstergeler olmuştur (Güran, 2006: 65). Tanzîmât dönemi yöneticileri tarafından başlatılan ve daha sonra II. Abdülhamit ile İttihâd ve Terakki dönemlerinde de devam edilen reformlar, modern bir mali yapının doğmasını sağlamıştır (Güran, 2006: 65).



Tanzîmât döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda bütün mali işleri kontrol etmek amacıyla oldukça önemli sayılan 'Umur-ı Maliye Nezâretinin kuruluşu ve maliye hazinesinin tüm devlet gelir ve giderlerini yöneten tek hazine haline getirilmesi açısından oldukça önemli gelişmeler olmuştur. Maliye hazinesi tüm devlet gelirlerini kontrol eden bir kurum haline getirilerek rasyonel bir mali yönetim kurmanın ilk ve en önemli adımı atılmıştır (Güran, 1980: 7; Karal, 1976: 124).

Hazinelerin birleştirilmesi ve birlik ilkesine uygun bütçelerin düzenlenmesi için (Şener, 2006: 72) uygun bir ortam hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri modern anlamda bir bütçenin hazırlanmasını öngören ve bunun temellerini oluşturan kararı 1261 (1845) yılında almış çeşitli bütçe nizamnameleri oluşturarak bu yönde hareket etmişlerdir. İmparatorluk Tanzimat dönemiyle birlikte belirlenen prensipler ve bu çerçevede hazırlanan nizamnamelerle modern anlamda her yıl düzenli olarak bütçeler hazırlamaya başlamıştır. Bu dönemin gelir ve gider kalemleri günümüz bakanlıkları olarak tanımlanan Maliye Nezâreti tarafından hazırlanmıştır. Gelir kalemleri belli başlı vergilere göre oluşturulmuştur. Eyaletlerden maktu toplanan vergiler, cizye, ağnam, aşar ve gümrük vergileri önemli gelir kaynakları olmuştur. Gider kaynakları "askeri harcamalar, idari harcamalar, merkez ve taşra'daki görevli memurlara yapılan maaş ödemeleri ve sultanın harcamaları" olarak gösterilmiştir (Güran, 1980: 35).

Bu dönemde bütçe sisteminde temel hareket prensipleri olarak; İmparatorluk için her yıl düzenli olarak bütçe hazırlanması gerekliliği fikri, Tanzimatla beraber başlanan reformlara zemin hazırlamıştır. Böylece önce mali düzenlemelerin yapılması ve elde edilen devlet gelirlerinin gerçek giderleri sağlayabilmesi hedeflenmiştir. Devletin, gelirlere göre giderlerini belirleyebilmesi ve sınıflandırılması yapılarak Gelir gruplarının belirlenmesi, hangisinin doğrudan tahsil edildiği hangisinin dolaylı olarak tahsil edildiğinin ortaya çıkması sağlanmıştır. Hazîne hesaplarının tutuluş şekli de oldukça önemli bir gelişme göstermiştir. Bütçenin her mali yılın ilk ayı olan Marttan iki ay önce Maliye Nezâreti tarafından hazırlanması ve Bâb-ı âlî' ye sunulması gerekliliği, Mali yılbaşının Mart ayı, Mali yılsonunun ise Şubat ayı olması ve hazine hesaplarının aylık özetlerinin Rûmî ay esasına göre düzenlenmesi gerekliliği ve Hazinesinin bir yıllık gelir ve giderlerinin "diğer yıllara karıştırılmayarak senesi senesine kaydedilmesi, Hazine hesaplarında tahakkuk ettiği yılın gelir ve gideri olarak görülmesi, taşradan gönderilecek gelirlerle ilgili kayıtlarda, gelirin türü ve hangi yılın gelirini teşkil ettiğinin açıkça gösterilmesi, ödeme durumunda ise herhangi bir harcama fiilen hangi yılda ödenirse ödensin, hazine hesaplarında tahakkuk ettiği yılın gideri olarak yer alması (Güran, 1980: 7)" gerekliliği kabul görmüştür. Çıkarılacak aylık ve yıllık hesaplarda, cari yıl gelir ve giderleriyle, geçmiş yılların gelir ve giderleri seneleri itibariyle ayrı ayrı gösterilmesi gerekliliği, Hazine hesaplarının kaydedilmesi işlemini, Maliye Nezâreti içindeki Maliye Muhâsbesi Kalemî tarafından yürütülmesi gerekliliği kayda bağlanmıştır.

Bütçe ile ilgili nizamnamelerde ise;

- Her sene devletin tüm giderleri ve gelirleri belirlenip, padişahın onayıyla bir yıl süresince genel mali idârede bu yapının esas alınacağı,
- Devlet giderlerinin sınıflandırılması ve gelirlerin doğrudan doğruya tahsil edilenler ve dolaylı olarak tahsil edilenler şeklinde 2'ye ayrılması, Gelir ve giderlerin tahminlerinde otomatik usule yer verilmesi,



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 31 Temmuz – Ağustos 2012

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN
<http://www.akademikbakis.org>



- Bâb-ı âli ye verilen bütçe tasarısının Meclis-i Tanzimâta gelinmesi ve burada, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyeden birkaç kişiyle bir araya gelinerek, hangi nezâret ve dâirenin bütçesi görüşülüyorsa, o nezâret veya dâirenin nâzır ve memurlarıyla görüşülmesi gerekliliği,
- Bütçe tasarısının Meclisi Umûmide görüşülmesi ve bu işin mart ayından bir hafta önce bitirilmesi gerektiği, (1874 bütçe nizamnamesinde meclisi tanzimât ve Meclisi Umûminin yerini Bütçe Komisyonu ve Meclisi Vükela almıştır. Kararın kabulünde oy çokluğuna uyulması gerekliliği,
- Kabul edilen bütçenin altına bir mazbata eklenerek tüm üyeler tarafından mühürlenmesi ve padişahın onayına sunulması gerekliliği,
- Onaylanan bütçenin padişahın Hatt-ı Hümayûn’ un ilavesiyle yürürlüğe girmesi gerekliliği, Hazîne-i Hassa dışında, her bir nezâretin, almış olduğu ödenek karşılığında yaptığı gider rakamlarını gösteren kayıtları (kesin hesap sonuçlarını) ertesi yıl içinde sunması ve Meclisi Muhâsebe-i Maliye tarafından incelenmesi gerekliliği, karara bağlanmıştır. (1874 yılındaki bütçe nizamnamesinde bu denetleme görevi Dîvân-ı Muhâsebâta bırakılmıştır).

1262 (1845) mali yılından itibaren bütçe hazırlama prensiplerini benimseyen imparatorluk her yıl düzenli olarak bütçeler hazırlamaya başlamıştır. Modern anlamda hazırlanan bütçelerde;

1. “Devletin bir önceki yılın mali kayıtlarına göre o bütçe dönemi içinde tahakkuk edecek olan gelir miktarlarının gösterilmesi,
2. Giderler, bir önceki mali yılbaşındaki tahsisatlar ve yıl içinde yapılan ilaveler dikkate alınarak tertipler itibariyle gösterilmesi,
3. Toplam tahsili mümkün gelirlerle yapılacak giderlerin mizanı yapılarak, beklenen açık ya da fazlanın gösterilmesi (Güran,1989: 9)” amaçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat dönemi devlet gelirlerinin en önemli bölümü, vergi gelirlerinden sağlanırken kalan kısmı eyaletlerden maktu olarak toplanan vergiler, cizye, aşar, ağnam ve gümrük vergilerinden elde edilmiştir.

Aşağıda Tanzimat dönemi ve bütçeleri hakkında bilgi verilerek ,19. ve 20. Yüzyıl bütçeleri gelir ve gider kalemlerinin gelişimi incelenerek iki bütçe arasında bir karşılaştırma yapılmıştır..Bütçe rakamlarına bakıldığında ,bu cetvellerde yer alan kalemlerden hangi kalemlerin Osmanlı İmparatorluğu’nun en önemli gelir kaynaklarından olduğunu ve bütçelerde nasıl bir gelişim seyri izlediği açıklanarak , değerlendirme yapılmıştır.

“1265 (1849) 1277 (1861-1862), 1291 (1875-1876) 1278 (1862-1863) 1303 (1887-1888) 1905-1906” (Güran, 2006: 70- 79) mali yılı ve 1916 -1917, 1913, 1919, 1921, 1916, bütçe ve varidat cetvellerinde yer alan gelir ve gider rakamları açıklanarak bu kalemlerde imparatorluğun önemli gelir kaynaklarından olduğu görülen gümrük vergilerinin nasıl bir gelişim seyri izlediği de açıklanmıştır.

1265 (1849-1850), bu dönemde gümrük gelirleri daha çok koyunlardan, tütünden içkiden, keresteden alınan iç gümrüklerden sağlanmıştır. Bu oran “devlet gelirlerinin



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 31 Temmuz – Ağustos 2012

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN
<http://www.akademikbakis.org>



%15.5'ini sağlarken toplam devlet gelirlerinin geriye kalan % 16.5'lik bir bölümünü ise çeşitli vergi gelirleri ile devlet madenlerinin hasılatları meydana getirmiştir (Güran, 2006: 75)”.

1277 (1861- 1862), bu dönemde üretim ve ticaret üzerinden alınan vergiler önem göstermiştir. “Tarım gümrük gelirleri artmaya devam ederek devlet gelirlerinin %13.5'ini meydana getirmiştir. Toplam açısından ise ticaret ve üretimden sağlanan gelirlerin içindeki payı 3/2 ye yükselmiştir (Güran, 2006: 75)”.

1291 (1875- 1876), devlet gelirleri içinde vergi gelirlerinin payı, askerlik bedeli payı düşmüştür. Buna karşılık aşar gelirlerinin payı yükselmiştir. Gümrük gelirlerinin payı, “yenilenen ticaret anlaşmasıyla ihracata uygulanan gümrük vergisi oranlarında yapılan indirim sonucunda % 8.7'ye düşmüştür. Tuz, tütün ve alkollü içkilerden alınan tüketim vergileri de önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Bir bütün olarak ticaret ve üretimden sağlanan vergi gelirlerinin devlet gelirleri içindeki payı dönem başında yarıdan biraz fazlayken dönemin son mali yılında beşte dörde yükselmiştir.

Bu değişimler, dönem içindeki üretim ve dış ticaretin nüfustan daha hızlı artmış olduğunun bir göstergesidir. II. Abdülhamit döneminde, gelirlerin miktarlarında ve oranlarında küçük değişiklikler olmuştur. Bunlar tuz, askerlik bedeli, tütün ve alkollü içkilerden elde edilen tekel gelirlerinden ortaya çıkmıştır. İttihâd ve Terakki döneminde gümrük gelirleri ile diğer gelir kalemlerinde önemli artışlar olmuştur (Güran, 2006: 76)”.

1277 (1861-1862), bu dönem bütçe taslağı bir önceki taslağa göre daha farklı bir yapı sergilemiştir. Çünkü imparatorluk Kırım savaşına katılmıştır. Bu savaş devletin harcama yapısında borçlanma sürecini başlatacak önemli bir etki yaratmıştır. 1861-1862 yılında “askeri harcamalara ayrılan pay artış gösterirken, idari harcamalar ve sultana ayrılan ödeneklerde gerileme olmuştur (Güran, 2006: 77)”.

1291 (1875-1876), bu dönemde askeri harcamaları ve borç ödemeleri artmıştır. İdari harcamalara ve sultana ayrılan paylarda azalma görülmüştür. 1291 (1875-1876), sadece maaş, iç ve dış borç ödemelerine pay ayrılmıştır. Bu pay devlet toplam giderlerinin yarısını geçmiştir. 1278 (1862-1863) iç ve dış borç toplamalarında önemli artışlar olmuştur. 1291 (1875-1876) yılı bütçesinde daha çok bütçe giderleri üzerinde durulmuştur. Bu yüzden imparatorluk “mali borçların bütçe üzerindeki yükünü azaltmak için giderek artan miktarlarda dış borçlanmaya başvurmuştur (Güran, 2006: 78)”.

Tanzimat dönemi bütçelerinde üretim ve ticaret üzerinden alınan vergiler artış göstermiştir. Gümrük gelirleri artmış bu gelirler daha çok kereste, koyun, tütün ve içkiden sağlanmıştır. 1303 (1887-1888), döneminde bütçede yapılan harcamaların bileşiminde değişiklikler olmuştur. Bütçeden yapılan harcamaların yarıya yakını askeri harcamalara, bir kısmı da borç ödemelerine ayrılmıştır. 1882-1883-1918-1919, Osmanlı İmparatorluğu mali yapısında meydana gelen bütçe açıklarının kapatılabilmesi için elde edilen fonların büyük bir çoğunluğu borç ödemelerine aktarılmıştır. “Osmanlı maliyesi borçlanma yoluyla elde ettiği fonlardan daha fazla borç ödeyerek diğer alanlara, özellikle de ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak yatırımlara ayırabileceği kaynakları önemli bir şekilde kısmak zorunda kalmıştır (Güran, 2006: 79)”.



3. 1332 (1913) YILI MALİYE BÜTÇESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat dönemi kurumsal anlamda devlete ait Maliye ile ilgili işlemlerin Maliye Nezareti tarafından yürütüldüğü, modern anlamda her yıl düzenli olarak bütçelerin hazırlandığı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kurumsal anlamda yapılan bu dönüşüm çerçevesinde, bazı gelir grupları Maliye Nezareti bünyesinde toplanmış, Maliye Nezaretinden bağımsız olan Tapu Kadastro, Hicaz Emekli Sandıkları, Rüsumat Emaneti gibi birimler Maliye Nezaretine bağlanmış, mali idare bünyesinde çalışan elemanların daha etkin ve düzenli çalışabilmeleri için Maliye Mektebi açılmış, Divan-ı Muhasebat yeniden kurulmuş, Usul-i Muhasebe-i Umumiyye Kanunu çıkarılmıştır.

Yapılan bu düzenlemeler Tanzimatla başlayan kurumsallaşma sürecini tamamlayan en önemli değişiklikler olup Tanzimat dönemi ve sonraki dönem bütçe rakamlarının dönemler itibarıyla karşılaştırması yapıldığında da bütçe gelirlerinde artışların en belirgin sebebi olmuştur. Bütün bu düzenlemeler sonucunda 1913 yılı Maliye Bütçesi örneği incelendiğinde;

Tablo 1. 1332 (1913) Yılı Maliye Bütçesi Örneği

Maliye Bütçesi				
Fasıl	Madde	Nev'-i Muhassesat	Kuruş	İcmal
56	5	Vergi Memur ve Kâtibleri	6000000	
57	2	Tevliyet	12417	
	3	Cevami' Hademesi	398876	
	5	Tekâyâ Ta'âmiyesi ve lehm-i Tayînâtı	12839	
81	1	Hükümet Konakları İnşââtı	123120	
81	2	Habishaneler İnşââtı	4000000	
			10 547252	10 547250
Rüsûmât Bütçesi				
1	5	Müfettişler	205200	
1	4	Memûrîn-i İdâre	420000	
3	1	Başmüdür, Müdür ve Kontrol Memuru	42600	
3	2	Ketebe	30600	
3	3	Memûrîn-i Muhtelif	17550000	
3	4	Kapı ve İskele Memurlarıyla Hademe	123000	
			2847000	2847000
Posta ve Telgraf ve Telefon				
1	3	Memûrîn-i Merkeziye	69336	
3	3	Posta ve Telefon Müdür ve Muavinleri	93600	
3	4	Posta ve Telefon Memurları	210900	
3	6	Makinacı ve Pilci ve Çavuşlar	67200	
3	7	Seyyar Tatarlar mevzu' ve Hademe	91500	
4	1	İcârât	145000	
4	2	Tamîrât ve İnşâât	264160	
4	3	Mefruşat ve Kasa	40000	
5	3	Müteferrika ve Bendiye	11500	
5	5	Fabrika ve Depo Amele Yevmiyesi	102600	
5	6	Ham Eşya ve Devr-i Çerh Masârîfi	130000	



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 31 Temmuz – Ağustos 2012

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

<http://www.akademikbakis.org>



5	7	Makine ve Destigah	150822	
6	3	Menzil-hâne ve Sürücülük	275000	
6	4	Nakliye	238000	

Kaynak: İ. DÜİT, (3), 85/93.

Fasıl	Madde	Nev'-i Muhassesat	Kuruş	İcmal
7	1	Direk Esmâni ve Tamîrâtı	549563	
7	2	Hutût-ı Mevcude Eşya Bahası	250000	
7	3	Nakliye	54585	
7	4	Telsiz Telgraf Makine Masârîfi	1000000	
7	5	Telefon Masârîfi	900140	
			4643906	4643906
Defter-i Hakanî				
Fasl-1	Mahsus	Tahdîd ve Tahrîr Kanunu Mucibince Teşkilî İcab eden Komiserlerin		
		Maâşât ve Masârîfi	2435600	2435600
Dâhiliyye				
1	2	Memûrîn Nezâreti	717600	
1	5	Vilâyât-ı Mülkiyye Müfettişleri	768000	
3	7	Kaza Memûrîni	1000000	
3	8	Nevahî Memûrîni	5207400	
3	9	Müstahdemîn-i Mütferrika	186000	
18	1	Memurîn-i İdâre	174000	
19	2	Edevât-ı Kırtâsiyye ve Evrâk-ı Matbûa Matbu'a	50000	
23	4	Taşra Memleket Etubbâsı	1261200	
24	3	Firengi Hastahaneleri Masârîfi	430800	
24	5	Taşra Telkîhhaneleri Masârîfi	430800	
24	7	Müfettişler ve Memurîn-i Sıhhiyye Yevmiye ve Harcırâhı	278000	
24	8	Memurîn-i Sıhhiyye-i Vilâyât Kırtâsiyyesi	32000	
24	9	Memurîn-i Sıhhiyye-i Vilâyât Mütferrikası	200000	
24	10	Vilâyât Seyyar Etubbâ Maâşât ve Masârîfi	2135600	
Fasl-1 mâhsusi telkîhhâne ve darü'l-keleb tedavihanesi inşâatı			275400	
			13059000	13059000
Emniyet-i Umûmiyye				
1	2	Müdiriyyet Memûrîni	16800	
1	3	Emniyet Şubesi	12000	
2	2	Tenvîr ve Teshîn	10000	
2	3	Kırtâsiyye ve Evrâk-ı Matbûa Matbu'a	20000	
3	2	Polis Komiser ve Muavinleri		

Kaynak: İ. DÜİT, (4), 85/93



			Kuruş	
3	4	Memûrîn-i Müteferrika	252000	
3	3	Polis Memurları	6604600	
4	2	İcârât	204000	
4	3	Tenvîr ve Teshîn	140000	
4	4	Kırtâsiyye ve Evrâk-ı Matbûa Matbu'a	17000	
4	6	Sandal ve Motor	272600	
5	1	Melbûsât	719670	
5	3	Yem bedeli ve Çoban Tazminatı	442000	
5	5	Telefon	30000	
6	2	Harcırah	37700	
6	3	Müteferrika	80000	
6	4	Mükâfât-ı Nakdiyye	23300	
Fasl-ı Mâhsus		Emniyet şubesinde istihdâm olunacak zevat masârîfi	1000000	
Fasl-ı Mâhsus		Polis memurlarına verilecek mebani' karşılığı	30000	
			11324720	11324720
İlmiye Bütçesi				
Fasıl	Madde			
4	1	Nüvvab Maâşâtı	1200000	1200000
Adliye Bütçesi				
1	7	Müfettişler Maâşâtı	1465200	
5	1	İstînâf Muhâkimi Hükkamı	114000	
5	2	İstînâf Muhâkimi Ketebesi	9600	
6	1	Bidâyet Muhâkimi Hükkamı	3555200	
6	2	Bidâyet Muhâkimi Ketebesi	2130000	
6	3	Bidâyet Muhâkimi Müstahdemîni	1735800	
4	6	Melbûsât	5200	
7	1	Sulh Muhâkimi Hükkamı	420000	
7	2	Sulh Muhâkimi Ketebesi	268800	
7	3	Sulh Muhâkimi Müstahdemîni	134400	

Kaynak: İ.DUİT. (5), 85/ 93



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 31 Temmuz – Ağustos 2012

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

<http://www.akademikbakis.org>



Fasıl	Madde	Nev'-i Muhassesat	Kuruş	İcmal
8	1	İcârât	102200	
8	2	Mefruşat	250000	
8	3	Tenvîr ve Teshîn	150000	
8	4	Kırtâsiyye ve Evrâk-ı Matbûa matbu'a	160000	
9	3	Harcırah	750000	
9	5	Müteferrika	106600	
Fasl-ı mahsus				
			12217000	12217000
Maârif Bütçesi				
1	2	İdâre-i merkeziyye memûrîn ve ketebesî	216000	
2	1	Mefruşat	10000	
13	5	Beyrut Hukuk Fakültesi Maâşâtı	262800	
14	2	Beyrut Hukuk Fakültesi Masârîfi	36000	
24	2	Vilâyât Sultani ve İdâdîleri Maâşâtı	2422800	
25	2	Vilâyât Sultani ve İdâdîleri Masârîfi	1897600	
26	1	Leyl ü Nehari Vilâyât Darü'l-Muallemin İbtidâî ve Rüşdî Maâşâtı	334400	
28	1	Tedrisât-ı İbtidaiyye Kısm-ı Alî Mekâtibi Maâşâtı	793800	
30	1	Mekâtib-i İbtidaiyye Maaş ve Masraf ve İnşâat ve Tamîrâtı	1361880	
35	1	Harcırah	74000	
36	1	Tedrisât-ı Taliye Levâzım-ı Tedrisiye ve Tesisiyesi	891400	
Fasl-ı mahsus				
		İstanbul Darü'l-Muallemin İnşâatı	2000000	
			10700680	10700680
Ticaret ve Ziraat Bütçesi				
1	3	Orman Müdüriyyet-i Umûmîsi	123120	
1	5	Ziraat	184680	
2	2	Mefruşat	40000	
2	5	Kırtâsiyye		

Kaynak: İ.DUİT, (6), 85/93



AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 31 Temmuz – Ağustos 2012

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZISTAN

<http://www.akademikbakis.org>

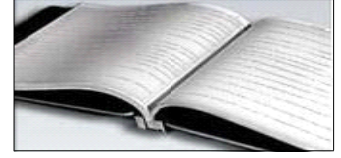


Fasıl	Madde	Nev'-i Muhassesat	Kuruş	İcmal
3	1	Orman memurları	1110000	
3	2	Ziraat	504000	
3	4	Baytar	819300	
4	2	İcâre	30000	
4	4	Tenvîr ve Teshîn	30000	
4	5	Kırtâsiyye ve Evrâk-ı Matbûa Matbu'a	50000	
5	1	Harcırah, Yevmiye ve Devriye	200000	
5	5	Alât ve Edevât-ı Fenniye	150000	
7	3	Eşcâr ve Nebâtât-ı Müfide	200000	
8	0	Orman Mektebi Maâşâtı	49248	
11	0	Halkalı Ziraat Mektebi Maâşâtı	73872	
13	0	Halkalı Ziraat Mektebi Masârîf-î Tesisiyesi	297764	
24	0	Hayvan Depoları Masârîfi	570000	
42	1	Orman Ameliyat Mektebi Maaşı	38400	
42	2	Orman Ameliyat Mektebi Masârîfi	39800	
43	1	Seyyar Sütçülük Mektebi Mütahassısı Tahsîsâtı	110808	
43	2	Seyyar Sütçülük Mektebi Ustabaşlar Tahsîsâtı	36000	
43	3	Seyyar Sütçülük Mektebi Masârîf-î Daime ve Tesisiyesi	99000	
44	0	Müessesât-ı Ziraat İşbaşlıları Tahsîsâtı	110808	
45	1	Zira'î ve Ma'denî Tahlîlhane Maâşâtı	79200	
45	2	Zira'î ve Ma'denî Masârîf-î Daime ve Tesisiyesi	142000	
			5138000	5138000
		Jandarma Bütçesi		
4	3	Süvari Zabitanı Maâşâtı	3260000	
4	4	Piyade Efrâdı	21480000	
4	5	Süvari Efrâdı	4767000	
5	1	Tensikat Devairi Maâşâtı	136800	
5	2	Depolar Müstahdemini	75900	
6	2	Efrâd Mektepleri	1421000	
7	1	İcârât	200000	
7	2	Mahrûkat ve Tenvîrat	400000	

Kaynak: İ.DUİT (7), 85/93

Fasıl	Madde	Nev'-i Muhassesat	Kuruş	İcmal
7	3	Kırtâsiyye ve Evrâk-ı Matbûa Matbu'a	45000	
7	6	Sıhhiyye Masârîfi	50000	
7	7	Harcırah	100000	
7	9	Mütferrika	50000	
8	1	Devâir-i Tensikiye Masârîfi	89000	
8	2	Depolar Masârîfi	115000	
9	2	Efrâd Mektepleri Masârîfi	242000	
			32.431.700	106.584.858

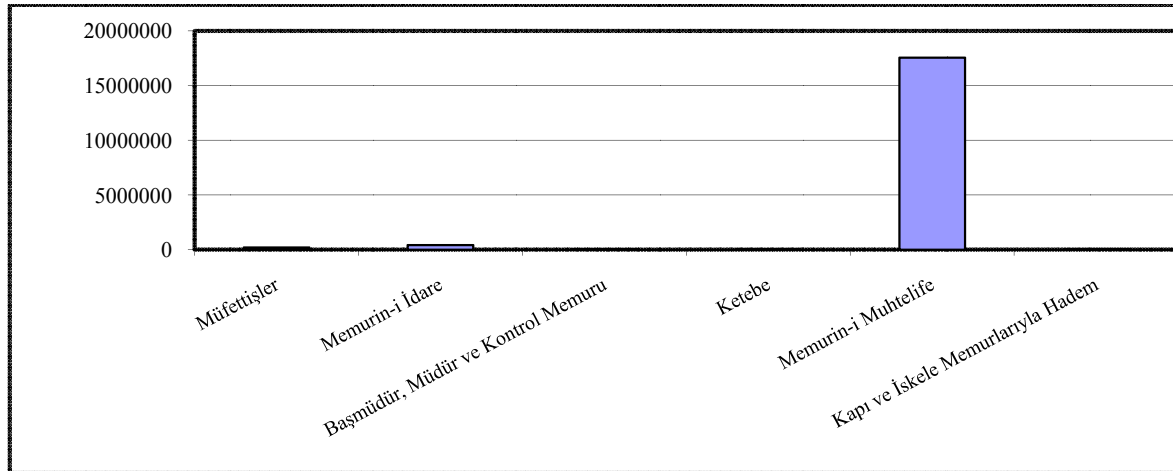
Kaynak: İ.DUİT (8), 85/93



1913 yılı Maliye Bütçesi Muhasebe kaydı yapılan kalemlerin isimleri ve bunlara bağlı alt birimlerden oluşturulmuştur. Maliye bütçesi, Rüsûmât Bütçesi, Posta telgraf, Telefon, Defter-i Hakani, Dahiliyye, Güvenlik Birimleri, İlmiyye Bütçesi, Adliyye Bütçesi, Maarif Bütçesi, Ticaret ve Ziraat bütçelerine yapılan tahsisatlardan oluşmuştur. 1913 yılı Mali Bütçesi gelir grupları içinden yapılan harcamalar içinde en yüksek gider bütçe kalemi Rüsûmat Bütçesi olmuştur. Bu birim devletin gümrük yönetiminden sorumlu olup, İdâre-i Merkeziye ve Umumiyye olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Bütçede Giderlerin önemli bir bölümünün maaş ödemelerine ayrıldığı görülmüştür. Rüsûmât idaresi için ayrılan bütçe tahsisatı daha çok çeşitli memuriyetlere aktarılmıştır. 1913 yılı Maliye bütçesinde, Maliye Dairesi, Rüsûmat, jandarma, Dahiliyye, Emniyet-i Umumiyye, ...bürolarına yapılacak olan harcama kalemleri yer almıştır. Maliye Nezâreti harcama paylarını aydınlatma, ısıtma kırtasiye, evrak temini, çeşitli malzeme temini..., ve nezarete çalışanların bu görevlerle ilgili ihtiyaç kalemlerini karşılamak üzere kullanmıştır.

Rüsûmât müdürlüğü ise harcırah, inşaat, mefruşat, yevmiye alet ve edavat kalemlerine, Jandarma ve Muhacirin ise harcırah kalemlerine pay ayırmıştır. Rüsûmât İdâresi harcama kalemlerine ayrılan payın bu kadar yüksek olma sebebi ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun girmiş olduğu I. Dünya Savaşı'nın bütün nezaretlerin daire ve müdüriyetlerin tahsisat ve ödeneklerini olumsuz etkilemesi yüzünden olmuştur. Bu sebeple bütçe rakamlarında rüsûmât müdürlüğü diğer müdürlüklerin ayrılan kalemlerine göre daha fazla pay almıştır. Bunlar içinde en çok rüsûmât emanetine bağlı olan gümrük idare binalarının inşaat ve tamiratına yapılan harcama kalemlerinin ilk sıralarda olduğu görülmüştür.

1332 (1913) yılında Maliye Bütçesi içinde yer alan rüsûmât bütçesi kalemine bakıldığında; Rüsûmât Bütçesinin, Müfettişler, İdâre memurları, Başmüdür, Müdür ve Kontrol memuru, Kâtip, çeşitli memuriyetler, Kapı, İskele memurları ve Hademelerden meydana geldiği görülmüştür. Yapılan harcama gruplarından en yüksek payın bütçede çeşitli memuriyetlere ayrıldığı bunu Müfettişlerin, Kapı ve İskele memurları grubunun oluşturduğu görülerek bütçeden ayrılan en düşük harcama grubunun da Kâtiplere yapıldığı görülmüştür. Aşağıda bu yapı şekil olarak gösterilmiştir.



Şekil 1. 1913 Yılı Rüsûmât Bütçesi



4. 1339 (1921) YILI MALİYE NEZARETİ BÜTÇESİ

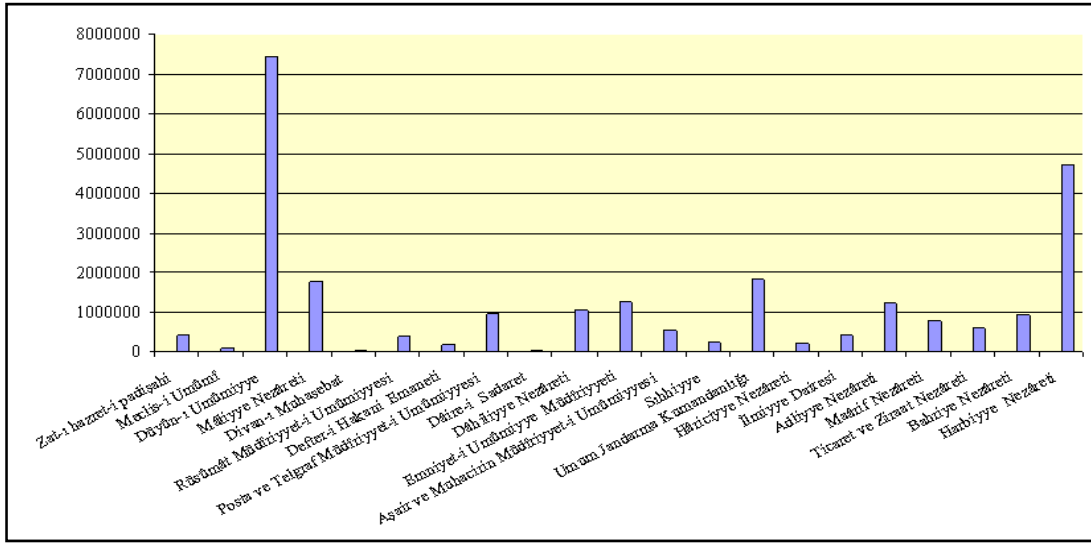
Aşağıda 1339 (1921) yılına ait Mâliye Nezâretinin Muhasebe-i Umûmiye Müdüriyyetinin Umûmiyyesi'ne ait olan bir bütçe örneği sunulmuştur. Burada bütçede ödenek gruplarından bir tanesi maliye nezâreti olup, bu ödeneklerden diğeri de Rûsûmât Genel Müdürlüğü'ne çeşitli harcama giderlerinin yapılması için aktarılmıştır.

Tablo 2. Mâliye Nezâreti Muhasebe-i Umûmiye Müdüriyyetinin Umûmiyyesine Ait Bütçe Örneği

Mâliye Nezâreti	
Muhasebe-i Umûmiye Müdüriyyet-i Umûmiyyesi	
Zat-ı hazret-i padişahî	403.722
Meclis-i Umûmî	9.5000
Düyûn-ı Umûmiyye	7.426.290
Mâliye Nezâreti	1.746.462
Dîvân-ı Muhâsebât	28.006
Rûsûmât Müdüriyyet-i Umûmiyyesi	395.000
Defter-i Hakani Emâneti	188.102
Posta ve Telgraf Müdüriyyet-i Umûmiyyesi	951.922
Dâire-i Sadaret	39.520
Dâhiliyye Nezâreti	1.032.616
Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyyeti	1.265.126
Aşair ve Muhacirin Müdüriyyet-i Umûmiyyesi	523.578
Sıhhiyye	249.682
Umum Jandarma Kumandanlığı	1.830.600
Hâriciyye Nezâreti	217.000
İlmiyye Dairesi	405.400
Adliyye Nezâreti	1.231.028
Maârif Nezâreti	761.600
Ticaret ve Ziraat Nezâreti	609.260
Bahriyye Nezâreti	927.036
Harbiyye Nezâreti	4.701.506
YEKUN	25.327.228

Kaynak: İ.DUİT, (1), 98/39, (1), (413), Mâliye Nezâreti (5), Muhasebe-i Umûmiye Müdüriyyeti Umûmiyyesi.

Muhasebe-i Umûmiye Müdüriyyeti'nin bütçe örneğinin şekil olarak gösterimi aşağıda verilmektedir.



Şekil 2. Mâliye Nezâreti Muhasebe-i Umûmiyye Müdüriyyetinin Umûmiyyesine Ait Bütçe Örneği

Kaynak: İ.DUİT, (1), 98/39, (1), (413), Mâliye Nezâreti (5), Muhasebe-i Umûmiyye Müdüriyyeti Umûmiyyesi

Mâliye Nezâreti Muhasebe-i Umûmiyye Müdüriyyet-i Umûmiyyesine 1337 (1921) yılı bütçesi örneğine bakıldığında; en yüksek payın birinci sırada Düvân-ı Umûmiyye, ikinci sırada Umum Jandarma Kumandanlığı, üçüncü sırada ise maliye nezâretine aktarıldığı görülmüştür. Bu sıralamayı diğer harcama grupları takip etmektedir. 1921 Maliye nezâreti genel müdüriyeti bütçesinde, gider kalemleri ve tahsisatların yapıldığı nezâret ve daireler yer almıştır.

1921 yılı Maliye Nezareti Maliye bütçesinde Giderlerin büyük bir bölümü maliye nazırı ve bu nezarete çalışan görevlilere ayrılmıştır. Maliye Nezaretine ayrılan bu pay biraz daha yüksektir. Çünkü savaş, bu kalemlere ayrılan tahsisatın artmasına sebep olmuştur. Bütçede öncelikli harcama kalemlerini, Duyunu Umumiye, Harbiye Nezâreti ve Maliye Nezâreti takip etmiştir. Rûsûmât müdüriyetine bakıldığında, Maliye Nezâretine aktarılan bu harcama kalemlerinden önemli bir tutarın Rûsûmât Genel Müdürlüğü'ne ayrılmış olduğu görülmüştür. I. Dünya Savaşı'nın bu müdürlüğü ve bağlı dairelerini de olumsuz etkilediği söylenebilir. Maliye Nezaretine böylesine yüksek bir payın ayrılma nedeni olarak diğer DUİT belgelerinde açıklanan önemli faktörlerden biri olan I. Dünya Savaşı ve bu savaşın Rûsûmât müdürlüklerinin yapmış oldukları harcama gruplarını arttırması sebebiyle bütçeden ayrılan payın diğer gruplara göre fazla olması neden olduğu görülmüştür.

5. 1332 (1916/1917) SENESİ GENEL BÜTÇE

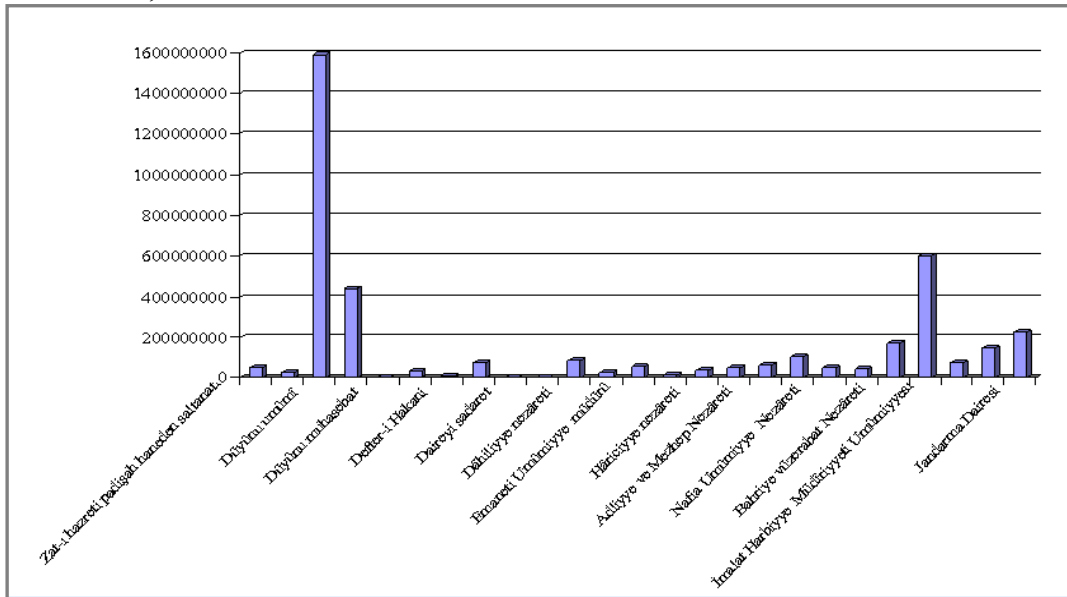
1332 (1916/1917) senesi Muvâzene-i Umûmî kanunu (Genel Bütçe) gelirlerle ilgili bölüme bakıldığında; Gelir bölümünü oluşturan kalemler ve bunlara ait hasılatlar yer almıştır.



Tablo 3. 1332 (1916/1917) Senesi Genel Bütçe

Guruş	
51.991.970	Zat-ı hazreti padişah haneden saltanatı
29.171.453	Meclis-i umûmî
1.588.464.526	Düyûnu umûmî
438.546.531	Mâliye Nezâreti
3.340.393	Düyûnu muhâsebât
30.898.136	Rûsûmât müdürîyyeti Umûmiyyesi
10.573.400	Defter-i Hakani
76.130.954	Posta, telgraf ve telefon
3.054.170	Daireyi sadaret
2.389.700	Şûrâ-yı Devlet dairesi
84.934.893	Dâhiliyye nezâreti
24.126.998	Sihhiyye müdürîyyeti Umûmiyyesi
55.332.871	Emâneti Umûmiyye müdürü
15.798.000	Öşür ve muhacirine müdürîyyet
36.409.456	Hâriciyye nezâreti
48.206.702	İlmiyye dairesi
64.567.104	Adliyye ve Mezhep Nezâreti
104.323.279	Maârif Umûmiyye Nezâreti
48.255.672	Nâfia Umûmiyye Nezâreti
46.986.992	Ticaret vüzerâbat Nezâreti
170.201.517	Bahriyye vüzerâbat Nezâreti
604.410.798	Harbiyye vüzerâbat Nezâreti
75.196.683	İmâlât harbiyye müdürîyyeti Umûmiyyesi
146.181.000	Askeri demiryolları
222.975.860	Jandarma dairesi
Yekun: 3.972.472.045	

Kaynak: Düstûr, Cilt:8: 485- 489.



Şekil 3. 1332 (1916/1917) Senesi Genel Bütçe

Kaynak: Düstûr, Cilt:8: 485- 489



Şekil 3’de görüldüğü üzere 1332 (1916/1917) Yılı Muvâzene-i Umûmî (Genel Bütçe) Kanunu Gelir Cetveline bakıldığında en yüksek payı birinci sırada Düyûnu Umûmî, ikinci sırada Harbiyye Vüzerâbat Nezâreti ve üçüncü sırada Mâliye Nezâreti olarak diğer gelir grupları takip etmiştir.

6. KARŞILAŞTIRMA

Bir ülkede gelir ve gider durumunu gösteren bütçeler oldukça önemlidir. Güçlü bir bürokrasi anlayışı olan Osmanlı İmparatorluğu Mali idaresinde Tanzimat dönemine kadar, Mali yapının en önemli unsurlarından biri olan Bütçe, Bütçe hazırlanması ve bunların yönetimi hakkında biraz ihmalkar davranılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda bu durum Tanzimat dönemiyle değişmiştir. Tanzimat döneminde Osmanlı imparatorluğu ekonomisinde devlet, gelir ve giderleri, ekonomideki global değişimleri tesbit edebilecek şekilde çalışmalar yapmaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi yöneticileri tarafından başlatılan ve daha sonra II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki dönemlerinde de devam edilen reformlar modern bir Mali yapının doğmasına zemin hazırlamış ve modern anlamda bütçe geleneği doğmuştur. Tanzimat döneminde Mali Bürokrasi adına en önemli gelişme ise Umur-ı Maliye Nezaretinin İmparatorluğun bütün Mali işlemlerini kontrol eden Nezaret olarak kurulması olmuştur.

Maliye hazinesi tüm devlet gelirlerini kontrol eden bir kurum haline getirilerek rasyonel bir Mali yönetim kurmanın ilk ve en önemli adımı atılmıştır. İmparatorlukta Tanzimat dönemiyle birlikte belirlenen prensipler ve bu çerçevede hazırlanan Nizamnamelerle modern anlamda her yıl düzenli olarak bütçeler hazırlanmaya başlamıştır.

Çalışmada Tanzimat öncesi Osmanlı imparatorluğu bütçe tekniği ve özellikleri açıklanarak, Tanzimat Dönemi hazırlanan bütçelerde yer alan gelir ve gider kalemleri tanımlanmıştır. Tanımlanan bütçe kalemlerinde meydana gelen değişiklikler ifade edildikten sonra 19. Yüzyıl bütçelerinin gelişim seyri izlenmiş ve 20. Yüzyıl bütçeleriyle karşılaştırılması yapılmıştır.

Tanzimat dönemi (1848-1888) dönemi bütçe aralığında; İmparatorluğun Gümrük gelirleri artmıştır. Bu artış daha çok Koyun, Tütün, İçki ve Keresteden alınan iç gümrüklerden sağlanmıştır. (Sadece 1875-1876 aralığında yenilenen Ticaret anlaşmaları sebebiyle ihracatta uygulanan gümrük vergisi oranlarında yapılan indirim sebebiyle gerileme göstermiştir.) Üretim ve ticaret üzerinden alınan vergilerin önemi artmıştır. İmparatorluğun Kırım savaşıyla bir önceki dönem bütçe taslakları daha farklı bir yapıya dönüşmüştür. Savaş devletin harcama yapısını değiştirerek borçlanma sürecini başlatacak önemli bir etki meydana getirmiştir.

(1849-1888) Dönemi Bütçe aralığında; Kırım savaşı kadar gümrük gelirleri artış göstermiş, üretim ve ticaret üzerinden alınan vergilerin önemi artmıştır. Fakat ülkenin Kırım savaşıyla girmesiyle askeri harcamalar ve borç ödemeleri artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda Mali yapıda meydana gelen bütçe açıklarının kapatılabilmesi için elde edilen kaynakların büyük çoğunluğu iç ve dış borç ödemelerine aktarılmıştır.

19. yüzyıl Maliye bütçesine bakıldığında ise, Muhasebe kaydı yapılan kalem isimleri ve bunlara bağlı alt birimler ve ayrılan tahsisat payları yer almıştır. Bu dönem Maliye bütçesinde özellikle gider harcamaları yer almıştır. Gider kalemleri içerisinde en önemli



bölüm maaş ödemelerine aktarılmıştır. Maliye bütçesi tahsisatları içinde Rüşumat müdürlüğü harcamaları hem maaş hem de çeşitli memuriyetlere aktarılırken bir kısım tahsisatta bu kalemlerde çalışanların görevleriyle ilgili ihtiyaç kalemlerine (aydınlatma –ısıtma-kırtasiye-evrak ...vb)aktarılmıştır.Rüşumat müdürlüğü harcamalarını jandarma, Muhacirin ve Harcırah kalemleri takip etmiştir.Rüşumat müdürlüğünde Yapılan harcama gruplarında en yüksek pay bütçede çeşitli memuriyetlere ayrılırken bunu Müfettişler, Kapı ve İskele memurları grubu takip etmiştir. .Bütçeden ayrılan en düşük harcama grupları ise Katiplere ayrılmıştır.

19. yüzyıl bütçesinde ele alınan Maliye bütçesi tahsisatları, daha çok bütçede yer alan kalemler ve bunlara yapılan gider kalemlerinden oluşmuştur. Giderlerin önemli bir bölümü maaş ödemelerine ayrılırken, bir diğer bölümü bu görevlerde çalışan memurların ilgili ihtiyaç kalemlerine ayrılmıştır. Rüşumat idaresi harcama kalemlerine ayrılan pay diğer kalemlere göre oldukça fazla olmuştur. Sebebi, Osmanlı İmparatorluğu'nun girmiş olduğu I. Dünya savaşının bütün Nezaretlerin, Daire ve Müdiriyyetlerin tahsisat ve ödeneklerini olumsuz etkilemesi yüzünden olmuştur. Bu yüzden bütçe rakamlarında Rüşumat müdürlüğünün diğer müdürlüklerin ayrılan kalemlerine göre daha fazla pay almış olduğu görülmüştür.

20. yüzyıl Maliye Nezareti Muhasebe –i Umumiye Müdiriyyetinin Umumiyyesine ait bütçe örneğinde ise, çeşitli ödenek grupları yer almıştır. Bu bütçe örneğinde en yüksek payı Duyun-u Umumiyye alırken ikinci sırayı Umum jandarma Komutanlığı, üçüncü sırayı ise Maliye Nezareti almıştır. Bu sıralamayı diğer harcama kalemleri takip etmiştir. Giderlerin büyük bir bölümü Maliye Nazırı ve bu Nezarete çalışan görevlilere ayrılmıştır. Bu pay diğer nezaretlere göre biraz daha yüksektir. Çünkü savaş bu kalemlere ayrılan tahsisatın artmasına sebep olmuştur. Bütçede kalemleri artışını Duyun-u Umumiye, Harbiye Nezareti ve Maliye Nezareti takip etmiştir. Rüşumat müdiriyyetine bakıldığında, Maliye Nezaretine aktarılan bu harcama kalemlerinden önemli bir tutarın Rüşumat genel müdürlüğüne ayrılmış olduğu görülmüştür. Sebebi, I.Dünya savaşı ve bu savaşın Rüşumat müdürlüklerinin yapmış oldukları harcama gruplarını artırması yüzünden bütçede yapılan tahsisatların diğer gruplara göre daha fazla olmasına yol açmıştır.

1916-1917 Gelir cetveline bakıldığında ise, en yüksek pay Duyun-u Umumiyyeye ait olurken bunu Harbiyye Vüzerabat Nezareti ve Maliye Nezareti takip etmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimatla beraber belirlenen prensipler, bu çerçevede hazırlanan nizamnamelerle desteklenerek, imparatorluğun modern anlamda her yıl düzenli olarak bütçeler hazırlaması sürecine girmesine yol açmıştır. Tanzimat dönemi bütçelerinde gümrük gelirleri artış gösterirken üretim ve ticaret üzerinden alınan vergiler önem kazanmıştır. İmparatorluğun kırım savaşına girmesiyle ülkenin harcama yapısı değişmiştir. Bütçe açıklarının kapatılabilmesi elde edilen kaynakların iç ve dış borç ödemelerine aktararak imparatorluğun borçlanma sürecini başlatmıştır.

19. yüzyıl Maliye bütçeleri ise daha çok gider harcama kalemleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Gider kalemleri içerisinde en önemli kısım maaş ödemeleri ve çeşitli memuriyetler ve bu memuriyetlerin görevleriyle ilgili ihtiyaç kalemlerine ayrılmıştır. Bütçeden Rüşumat idaresi harcama kalemleri diğer kalemlere göre daha fazla pay almıştır. Sebebi İmparatorluğun girmiş olduğu I. Dünya savaşının bütün Nezaretlerin Daire ve Müdiriyyetlerin tahsisat ve ödeneklerini olumsuz etkilemesi yüzünden olmuştur.

20. yüzyıl bütçeleri ise, harcama kalemleri açısından bilgi vermiştir. Giderlerin büyük bölümü Duyun-u Umumiye, jandarma Komutanlığı ve Maliye Nezareti ve bu nezarete



çalışan görevlilere ayrılmış olduğu görülmüştür. Çünküsavaş bu kalemlere ayrılan tahsisatın artmasına sebep olmuştur.

Bütçede yer alan gelir kalemlerinin çok yüksek olmama sebebi ise I.Dünya Savaşının İmparatorluktaki bütün Nezaretleri ve Dairelerini olumsuz etkilemesi olmuştur. Tanzimat dönemi ve sonrası çeşitli Maliye bütçesi örneklerine bakıldığında, imparatorluğun mali yapısı ve teşkilat gelir kaynaklarının dönemler itibariyle ülkenin yaşadığı iktisadi problemlerin anlaşılmasına yardımcı olduğu, İmparatorluğun girmiş olduğu savaşlar sebebiyle bütçe gelir ve gider kalemlerinde zaman dilimi içinde azalma olduğu ve bütçe açıklarının süreklilik kazanarak, elde edilen gelir kaynaklarının bütçe açıklarını kapamada kullanılmak üzere değil de ülkenin iç ve dış borç ödemelerinde kullanılarak İmparatorluğun harcama yapısını değiştirerek ülkenin borçlanma sürecini başlatmasına sebep olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Bütçeler ülkelerin gelir-gider yapısını yansıtan önemli belgelerdir. Osmanlı imparatorluğunda mali yapıda Tanzîmât öncesi, gelir ve gider rakamları Bütçe ve Ruznamçelerle ifade edilmiştir. Klasik dönem bütçeleri genelde bir hesap özeti şeklinde olup imparatorluğun gelir ve gider rakamlarını görsene bütçeler gibi kabul edilmiş ve değişen mali şartlara göre de değişiklik göstermiştir.

İlerleyen dönemlerde tanzîmâtla beraber, belirlenen prensipler ve bu çerçevede hazırlanan nizamnamelerle desteklenerek imparatorlukta modern anlamda her yıl düzenli olarak bütçeler hazırlanması sürecine girilmiştir. (1261) (1845). Bu dönemin gelir ve gider kalemleri günümüz Bakanlıkları olarak tanımlanan Maliye Nezâreti tarafından hazırlanmıştır. Gelir kalemleri belli başlı vergilere göre oluşturulmuştur. Eyaletlerden Maktu toplanan vergiler, Cizye, Ağnam, Aşar ve Gümrük vergileri önemli gelir kaynakları olurken gider kalemleri askeri harcamalar, idari harcamalar, merkez ve taşradaki görevli memurlara yapılan ödemelerden meydana gelmiştir.

Çalışmada Tanzîmât dönemi ve sonrası çeşitli Maliye bütçesi örneklerine bakıldığında, imparatorluğun Mali yapısı ve teşkilat gelir kaynaklarının dönemler itibariyle, ülkenin yaşadığı iktisadi problemlerin anlaşılmasına yardımcı olan bütçeler, imparatorluğun bütçe gelirlerinin zaman dilimi içerisinde gerilemeye başladığını ve bütçe açıklarının süreklilik kazandığını göstermiştir. Bütçe açıklarının süreklilik kazanması sonucu elde edilen fonların büyük bir çoğunluğu iç ve dış borç ödemelerine aktarılmıştır. Bunun sebebini ise; İmparatorluğun diğer ülkelerle yapmış olduğu savaşlar, devletin siyasal gücünün zayıflaması sonucu taşrada vergi toplama ve bu gelirleri merkeze aktarma sırasındaki problemler olarak sıralamak doğru olacaktır.



KAYNAKLAR

ÇAKIR, Baki (2006). *Geleneksel Dönem (Tanzimat Öncesi) Osmanlı Bütçe Gelirleri, Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeleri*, (Hazırlayanlar Mehmet Genç ve Erol Özvar), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Düstûr, Cilt:8: 490

GÜRAN, Tefvik (1980). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi Bütçeler ve Hazine Hesaplar (1841-1861)*, Sayı: 8, Ankara: Ankara Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurum Yayınlar.

GÜRAN, Tefvik (1989). *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi; Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Sayı: 8, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

GÜRAN, Tefvik (2006). *Osmanlı Kamu Maliyesi (1839- 1918)*, Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeleri, (Hazırlayanlar: Mehmet Genç ve Erol Özvar), İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

İ. DUİT, (3), 85/93.

İ. DUİT, (4), 85/93

İ. DUİT (8), 85/93

İ. DUİT, (1), 98/39, (1), (413), Mâliye Nezâreti (5), Muhasebe-i Umûmiyye Müdüriyeti Umûmiyyesi.

İ. DUİT, (1), 98/39, (1), (413), Mâliyye Nezâreti (5), Muhasebe-i Umûmiyye Müdüriyeti Umûmiyyesi

İ. DUİT, (6), 85/93

İ. DUİT. (5), 85/ 93

KARAL, Enver Ziya (1976). *Osmanlı Tarihi, VI. Cilt Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

ŞENER, Abdüllatif (2006). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi Bilimsel Araştırma Dizisi: 6*, İstanbul: İşaret Yayınlar.

TABAKOĞLU, Ahmet (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergah Yayınları.